

δ آذربایجان و روند عادی سازی روابط میان ارمنستان و ترکیه آیت اله مرادی*

مقدمه

ملاقات وزرای خارجه ترکیه و ارمنستان در دهم اکتبر سال ۲۰۰۹ و توافق دو طرف جهت عادی سازی روابط فیما بین، واکنش متفاوت کشورهای قفقاز جنوبی و دیگر قدرت های با نفوذ در این منطقه را در پی داشت. اتحادیه اروپا و آمریکا از تلاش ترکیه برای عادی سازی رابطه خود با ارمنستان حمایت می کنند؛ در حالی که روسیه موضع مبهمی در این رابطه دارد و منافع خود را با وجود حضور پررنگ ترکیه در این منطقه، در خطر می بیند. آذربایجان مهمترین بازیگر متاثر از این توافق نامه به شمار می رود. زیرا از سویی ترکیه متحد استراتژیک آذربایجان و همچنین به عنوان برادر بزرگتر این کشور به شمار می رود و از سویی دیگر آذربایجان، کشور ارمنستان را به چشم همسایه متخاصم و اشغالگری می بیند که تاکنون راه هرگونه توافقی بین آنها بسته مانده است. از این رو آذربایجان مایل نیست ترکیه بدون توجه به منافع این کشور در آزادسازی اراضی اشغالی و قره باغ، مرزهایش را به سوی ارمنستان بگشاید. به همین سبب در راستای دیپلماسی فعال ترکیه جهت عادی سازی روابط خود با ارمنستان و در نتیجه نفوذ گسترده در منطقه ی قفقاز جنوبی، آذربایجان نیز تحرکاتی را در قالب واکنش های منفی به این روند شروع کرده است که در این ادامه به آن ها اشاره خواهد شد.

تهدیدات اقتصادی و انرژی

گرچه رجب طیب اردوغان بر این نکته تاکید کرده که بازگشای مرزهای ارمنستان و ترکیه منوط به پیشرفت در روند مذاکره بر سر قره باغ است، ولی بلافاصله بعد از ملاقات وزرای خارجه ترکیه و ارمنستان و توافق آنها برای بررسی پروتکل ها در مجلسین دو طرف، وزیر خارجه آذربایجان نسبت به این توافق واکنش منفی نشان داده و اظهار داشت ترکیه نبایستی بدون در نظر گرفتن مساله ناگورنو -

قره‌باغ مرزه‌هایش را به روی ارمنستان بگشاید. (۱) آذربایجان با دارا بودن منابع نفت و گاز غنی به عنوان قطب انرژی قفقاز جنوبی به شمار می‌رود. این کشور دارای ۷ میلیارد بشکه نفت (۲۰۰۹) و حدود ۸۵۰ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی (۲۰۰۹) می‌باشد. (۲) ذخایر هیدروکربوری موجود در این کشور در سال‌های گذشته موجب افزایش توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به این کشور شده است. تکیه غرب به خصوص ایالات متحده به ذخایر گازی این کشور از جمله فاکتورهای تاثیرگذار در راه اندازی پروژه ناباکو به شمار می‌رود. در شرایط فعلی و با توجه به اهمیت روزافزون انرژی، آذربایجان قصد دارد تا با تهدیدات اقتصادی بتواند در فرایند صلح ترکیه و ارمنستان، از این اهرم بهره‌برداری کند؛ به طوری که در سفری که «الهام علی‌اف» رئیس‌جمهور این کشور به بلغارستان داشت، احتمال برگزیدن مسیرهای دیگر انتقال انرژی را مطرح کرد و به طور غیرمستقیم به سیاستمداران ترکیه هشدار داد که در صورت در نظر نگرفتن منافع آذربایجان، ممکن است صدور گاز به ترکیه با مشکل روبرو شود. (۳)

علاوه بر این، مقامات آذری از بیرون آوردن سرمایه‌های آذربایجان از بانک‌های ترکیه که میزان آن را پانزده میلیارد می‌دانند و همچنین ایجاد موانع در تجارت با ترکیه و قطع گاز صادراتی به آنکارا نیز خبر داده‌اند که نشان از آن دارد که آذربایجان در صدد اعمال شرایط خود به ترکیه در فرایند آشتی با ارمنستان است. (۴) رو آوردن آذربایجان به روسیه و انعقاد پیمان‌های اقتصادی و خصوصا انرژی با این کشور نیز از جمله تهدیداتی است که هم ترکیه و هم غرب نسبت به آن حساسیت خاصی دارند. اتحادیه اروپا، همواره آذربایجان را به عنوان یک کشور پیش‌قراول برای نجات خود از وابستگی انرژی به روسیه می‌پندارد. آذربایجان اولین مسیر غیر روسی می‌باشد که این قاره را از تله‌ی انرژی روسیه دور می‌کند. بنابراین دارا بودن موقعیت ژئوپولیتیکی در شرایط فعلی منطقه از نکات مثبت آذربایجان در استفاده از آن به هنگام فرایند عادی‌سازی روابط دو کشور ترکیه و ارمنستان به شمار می‌رود که نباید به آسانی از کنار آن گذشت.

تهدیدات نظامی

آذربایجان به جز استفاده از تهدیدات اقتصادی و دیپلماتیک، استفاده از نیروی نظامی را نیز در پس گرفتن مناطق اشغالی ناگورنو- قره‌باغ مطرح کرده است. چنانکه در اظهار نظر الهام علی‌اف رئیس‌جمهور آذربایجان که تنها یک روز قبل از ملاقات وی با سرکسیان رئیس‌جمهوری ارمنستان در مونیخ صورت گرفت، وی ابراز داشت که در صورت به نتیجه نرسیدن مذاکرات با طرف ارمنی، نیروهای نظامی آذربایجان برای پس گرفتن مناطق اشغالی اقدام خواهند کرد. «البته آذربایجان

خواستار آن است که این مشکل از راه مسالمت آمیز حل و فصل شود تا نیاز به جنگ نباشد. ولی اگر ارمنستان تصور می‌کند که باکو تا ابد در این مذاکرات شرکت خواهد کرد، سخت در اشتباه است. ما تا زمانی به مذاکره ادامه می‌دهیم که امیدی برای حل مسئله باشد و ما امیدمان را از دست نداده باشیم. ولی اگر ما ببینیم که طرف ارمنی به اتلاف وقت مشغول است و می‌خواهد مذاکرات را تا ابد ادامه دهد، این مذاکرات به پایان خواهد رسید.» (۵) به هر حال طی سال ۲۰۰۹، هفت دیدار میان دو رئیس جمهور ارمنستان و آذربایجان صورت گرفت که آخرین آن نیز همچون دیگر ملاقات‌ها نتیجه‌ی قابل توجهی در بر نداشت و هیچ‌گونه پیشرفتی در موضوعات حل نشده صورت نگرفت. البته انتظار پیشرفت قابل ملاحظه‌ای نیز از ملاقات علی‌اف و سرکیسیان در مونیخ نمی‌رفت؛ چرا که مواضع باکو و ایروان در خصوص مسئله قره‌باغ همچنان در مقابل یکدیگر قرار دارد. مقامات باکو منطقه قره‌باغ کوهستانی را بخشی از خاک آذربایجان می‌دانند و حاضرند در صورت بازگشت این منطقه به ترکیب آذربایجان، به آن خودمختاری گسترده اعطاء کنند و مقامات ارمنی بر این عقیده هستند که امکان بازگرداندن برخی از مناطق جمهوری قره‌باغ به صورت مرحله‌ای وجود دارد؛ به این شرط که استقلال این جمهوری به رسمیت شناخته شده و به آن ضمانت امنیتی محکمی داده شود. (۶)

در اظهار نظر دیگری که از سوی «ضیافت عسگراف» معاون اول رئیس پارلمان آذربایجان بیان شد، وی جامعه جهانی را به سکوت نسبت به مناقشه قره‌باغ کوهستانی متهم کرد. وی در کنفرانس بین‌المللی «امنیت قفقاز جنوبی، موانع و چشم اندازهای توسعه منطقه» در باکو اظهار داشت: «امروزه حقوق بین‌المللی در جهان مورد اجرا قرار نمی‌گیرد. اگر حقوق بین‌المللی مورد اجرا قرار می‌گرفت، در این صورت مناقشه قره‌باغ هم حل می‌شد.» این مقام آذری نیز با اشاره به استفاده‌ی ابزار نظامی در برابر ارمنستان معتقد است بر اساس حقوق بین‌المللی نمی‌توان این‌گونه مشکلات را حل کرد و فقط ارتش آذربایجان قدرت حل این مشکل را دارد. وی با انتقاد از گروه مینسک و سازمان امنیت و همکاری اروپا اظهار داشت: «این گروه تا به حال در حل این مسئله ناتوان بوده است و هیچ کاری از پیش نبرده است؛ لذا این مسئله فقط با اراده مردم آذربایجان می‌تواند حل شود.» (۷) بدین ترتیب به نظر می‌رسد دستگاه دیپلماسی آذربایجان با اظهار نظرهای دیپلماتیک که رنگ و بوی انتقادی و حتی تهدیدآمیز دارد، در پی فرستادن امواجی برای بهره‌برداری بهینه از شرایط موجود در منطقه می‌باشند؛ به طوریکه حتی هیئت نمایندگان آذربایجانی در مجمع پارلمانی سازمان امنیت و همکاری اروپا نیز این مجمع پارلمانی را در تاخیر تهیه گزارش در مورد قره‌باغ کوهستانی متهم کرد. «الدار ابراهیم‌اف» از اعضای هیئت نمایندگان

آذربایجان در مجمع پارلمانی سازمان امنیت و همکاری اروپا، با انتقاد از این سازمان بین‌المللی تایید می‌کند که آذربایجان مکرراً خواستار مذاکره مسئله مربوط به قره‌باغ کوهستانی در مجمع پارلمانی سازمان امنیت و همکاری اروپا بوده است ولی هنوز گزارش «گران لمارکر» درباره قره‌باغ، مورد مذاکره قرار نگرفته است. مجمع پارلمانی سازمان امنیت و همکاری اروپا سال‌هاست که ارائه گزارش رسمی در رابطه با مناقشه قره‌باغ کوهستانی را به تاخیر می‌اندازد. آذربایجان در این گزارش خواستار اعلام ارمنستان به عنوان کشور اشغالگر شده است.

نتیجه‌گیری

آنچه از موضع‌گیری‌های مقامات آذربایجان برمی‌آید، نشان از آن دارد که به شدت تحت تاثیر بازی ترکیه در قفقاز قرار گرفته‌اند و حاضر نیستند در این فرایند مغلوب سیاست‌های ترکیه در رابطه با ارمنستان و به طور کل، قفقاز جنوبی باشند. روند تاریخی منازعه آذربایجان و ارمنستان از یک سو و ارمنستان و ترکیه از سوی دیگر نشان می‌دهد که حل این مساله نیاز به یک فرایند طولانی و پیچیده دارد و بدون توجه به آمادگی افکار عمومی این کشورها و همچنین بدون توجه به نقش بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نمی‌توان به پیشبرد صلح بین آنها و برقراری ثبات پایدار در قفقاز جنوبی امیدوار بود. به نظر می‌رسد آذربایجان از تمام توان خود در به خدمت گرفتن اهرم‌های سیاسی، اقتصادی و حتی در صورت لزوم نظامی، جهت بهره‌برداری بهینه از بازی با ترکیه و ارمنستان استفاده خواهد کرد.

منابع:

1. Azerbaijan condemns Turkish pact Sunday, (<http://news.bbc.co.uk>), 11 October 2009,
2. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>
۳. رئیس جمهوری آذربایجان: عدم حل مسایل مربوط به ترانزیت یکی از موانع اساسی اجرای لایحه "نابوکو" است، (<http://fa.trend.az>)، ۲۰۰۹/۱۱/۵
4. Maciej Falkowski, Turkey's game for the Caucasus, Centre for Eastern Studies (CES), (www.euractiv.com), 16 October 2009
۵. علی اف درباره نتیجه بخش نبودن مذاکره با سرکسیان هشدار داد، خبرگزاری فارس، ۸۸/۰۸/۳۰
۶. علی اف و سرکسیان هنوز تا توافق فاصله زیادی دارند، خبرگزاری فارس، ۸۸/۸/۲۹
۷. معاون اول رئیس پارلمان آذربایجان جامعه جهانی را به سکوت نسبت به مناقشه قره‌باغ کوهستانی متهم کرد، (<http://fa.trend.az>)، ۲۰۰۹/۱۱/۲۰